Onzen Heertje

ICONEN 1

Afb.: Johannes op Patmos

Vu. Kwartaalschrift Onzen Heertje erfgoedvereniging vzw
Doornstraat 11A
8970 Poperinge 2009/1

1. Iconen

De letterlijke betekenis van het woord "icoon" is “beeld” hoewel het tegenwoordig meestal geassocieerd wordt met de kleine afbeeldingen op de desktop van je computer.

Constantijn en Justinianus in de Hagia Sophia. De beide grote bouwheren van stad en kathedraal. Moeder Gods: Zetel der Wijsheid.

Een tweede associatie met het woord "icoon" is die van religieuze afbeelding. De term religieuze afbeelding is eigenlijk te breed omdat een icoon alleen zo mag heten als de technische uitvoering en thematiek voldoen aan de standaarden die de kerk hier aan stelt.

Iconen komen voort uit de Byzantijnse kerken, de oudste liturgievorm van de christelijke kerk. Iconen worden gemaakt om te dienen als gebedsmedium, als meditatiepunt. De gelovige bidt tot de afgebeelde persoon of personen, maar weet dat het gaat om communicatie in twee richtingen.

Byzantijnse ritus in Maastricht

Byzantium Het maken van de eerste iconen vond zijn inspiratie in de beschilderde doodskisten van de Egyptische streek Fayoum. De Egyptenaren schilderden het portret van een overledene in de later voor iconen zo kenmerkende stijl van de *strak aankijkende blik* van de afgebeelde persoon. De eerste bloeitijd van de Christelijke kunst was in 2e en 3e eeuw toen kunstenaars pastorale taferelen begonnen te schilderen in de catacomben van Rome. De echte bloeitijd van de iconenkunst valt later, nl. wanneer keizer Constantijn de Grote Byzantium, het nieuwe Rome, stichtte..

2. Iconoclasme A

Constantijn V

Tijdens de periode van het Iconoclasme[i] zijn veel iconen vernietigd door gelovigen die vonden dat volgens bijbels voorschrift geen afbeeldingen mogen worden gemaakt en aanbeden. Na bijna 150 jaar discussie hebben de voorstanders uiteindelijk gewonnen, maar er is afgesproken dat *alleen wordt afgebeeld wat door mensenogen gezien is* (of beschreven) en dat de eer die een icoon gebracht wordt, overgaat op de afgebeelde persoon en niet op beeld of schilderij.

Latere iconen moeten dus lijken op hun voorgangers, anders zijn ze voor de gelovigen niet meer herkenbaar. Tot en met de dag van vandaag worden nieuwe iconen naar oude voorbeelden geschilderd. Aan de hand van tekeningen of beschrijvingen worden de voorbeelden aan elkaar doorgegeven. Alleen van moderne heiligen worden nieuwe iconen geschilderd die dan weer tot voorbeeld voor andere schilders kunnen dienen.

3. Iconen schilderen

Linnen 3x lijmlaag + 12 x krijtlaag

Iconenschilders richten zich dus op de traditie: ze hebben maar een beperkte vrijheid om er zelf dingen aan toe te voegen. Het gaat er vooral om alles precies in beeld te brengen:
Juistheid is eigenlijk belangrijker dan schoonheid.
Volgens de traditie moet de icoon geschilderd zijn op hout met daaroverheen doek en een groot aantal lagen krijt. De icoon wordt geschilderd met tempera-verf[ii]

4. Licht

De basis van het schilderen wordt gevormd door het *licht* dat in de icoon wordt gebracht. In de Byzantijnse traditie wordt dat licht beschouwd als een uiting van God. Niet alleen het goud om de icoon, maar ook de lijnen en vlakken van het hoogste licht verbeelden het goddelijke.

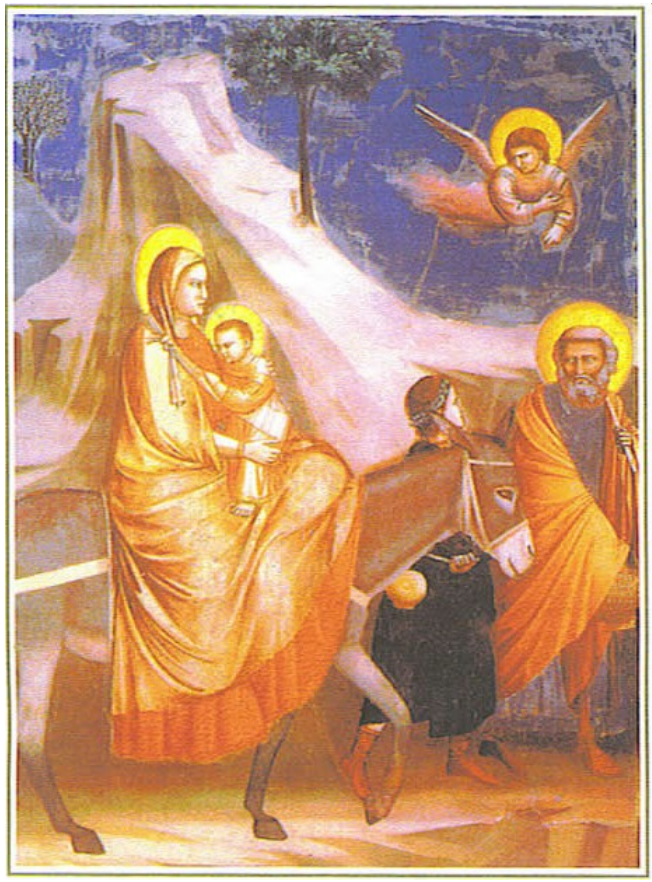

De icoon staat in het teken van het licht en degene die kijkt naar een icoon wordt uitgenodigd om dit licht te bereiken.

5. Hermeneia

In de hermeneia[iii] staat de procedure. Alles heeft zijn betekenis:
Goud verwijst naar licht en naar het Goddelijke. Rood is tevens een vurige kleur: de kleur van het brandend braambos. Blauw is menselijk. Jezus heeft een rood onderkleed. De blauwe mantel is zijn menselijk bestaan. Als die bovenklederen groen worden dan komt het door het eigeel van het mengsel. De mantel van Maria is rood. Ze is door God beschenen, haar onderkleed is blauw (aards).

6. Iconostase A

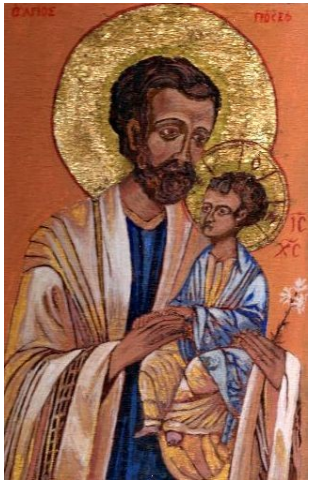
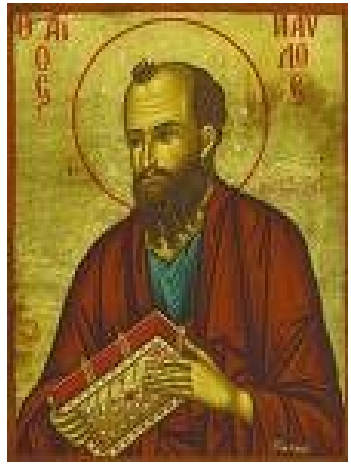
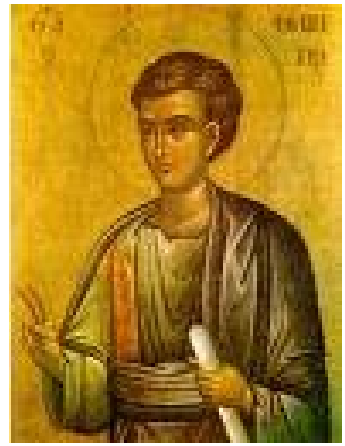

In een orthodoxe kerk is de wand, samengesteld uit iconen de **iconostase**. De altaarruimte wordt door deze iconostase afgeschermd voor de blikken van de gewone gelovigen. De altaarruimte, het "allerheiligste", mag enkel

door de priesters worden betreden. In de westerse kerk kent de iconostase zijn pendant in de communiebank, het doksaal en het koorhek.

7. Iconostase B

Alleen bekende taferelen met traditionele gegevens.

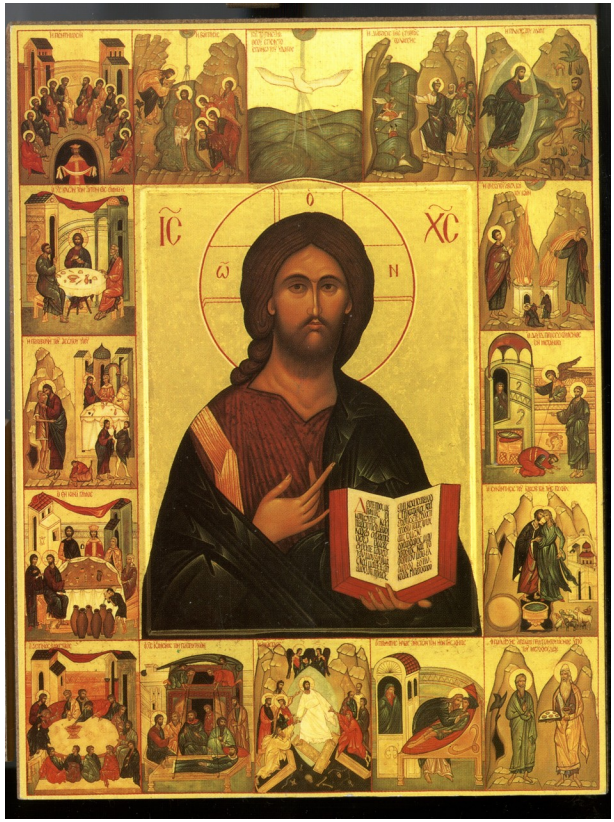

Op deze afbeelding staan veel bekende iconen. Ook de traditionele Cyrillische en/of Griekse letters helpen ons om de iconen te lezen.
IC = Jezus (I s)
XC = Christus (X s)
De nederdaling van de H. Geest, de drie gasten,
Emmaüs, de bruiloft van Kana, het Laatste Avondmaal, de genezing van de lamme, de Verrijzenis, het dochtertje van Jaïrus, Melchisedech, Doopsel in de Jordaan, de zoon van de honderdman, Kaïn en Abel, de schepping, de Rode Zee, Rouach Elohim (Geest Gods), Doopsel in de Jordaan.

8. Kaarsen

Waarom kaarsen?
Kaarsen worden op het altaar gebruikt om het element vuur te representeren en om de intentie van het ritueel te versterken.
Met het smelten van het kaarsvet gaat de kracht via het vuur naar het gewenste doel.

9. Perceptie

Andrej Roebljov was een 15de eeuwse iconenschilder. Hij is een gekwelde visionair die jarenlang zwijgt als gevolg van de gruwelen die hij rondom zich ziet en die na verloop van tijd uiteindelijk zijn wil tot spreken - en schilderen - terugvindt.

Het bezoek van de drie mannen aan Abraham (Gen.18), wordt ingeleid met de woorden *En de Eeuwige verscheen aan Abraham,* die ze - net als de lezer - eerst niet herkent. …
Ook de oosterse traditie heeft hier de drie eenheid in herkent.

10. Drie gasten: Andrei Roeblov

De linker engel stelt de Vader voor. Hij is volledig goudgekleurd, wat zijn godheid benadrukt. De middelste engel is de Zoon. Enerzijds is hij gekleed in het blauw van de hemel, anderzijds in het bruin van de aarde: hij is tegelijk God en mens. En de rechter engel is de heilige Geest, die in de Orthodoxe Kerk vaak ‘de levendmakende Geest’ wordt genoemd. Het groen is de kleur van het leven dat hij geeft, terwijl het blauw weer zijn hemelse afkomst aanduidt.
Overigens kun je om alle drie gezamenlijk een cirkel trekken, die hun eenheid symboliseert. En op de tafel staat de kelk van de eucharistie. Merkwaardig is het omgekeerd perspectief van het tafelblad en de treden, terwijl het huis van Abraham en de opening in de tafel het normale patroon volgende. Het geestelijk perspectief vraagt een verbreding naar, het opent onze ogen…
Reizigers zijn we, JHWH gaat met ons mee…
Ook het evangelie presenteert een omgekeerd perspectief: de laatste die de eersten zijn, de zachtmoedigen, de ootmoedigen, de kleine rest, de armen….

11. De geboorte van Maria

De canonische Evangeliën vertellen niets over de geboorte van de Moeder Gods. De eerste schriftelijke overleveringen over de kinderjaren van Maria zijn afkomstig uit de 2de eeuw. Ze zijn te vinden in het proto-evangelie van Jacobus, dat in het Grieks werd opgetekend.
Deze geschriften kennen nog altijd een grote populariteit, maarzijn zowel in het oosten als in het westen als niet-canonisch beschouwd.
Het proto-evangelie van Jacobus is zonder twijfel het uitgangspunt voor de

uitbeelding van de geboorte van Maria. Anna en Joachim, de ouders van Maria, worden daarin afgeschilderd als een voornaam, vermogend en vroom echtpaar. De icoon toont het moment na de geboorte van Maria. Anna (Hanna = de begenadigde)zit op haar bed en wordt omringd door

dienaressen. De vroedvrouw staat voor het bed van Anna, zodat deze alles goed kan overzien. Op haar ene arm houdt zij Maria, met de andere controleert zij de temperatuur van

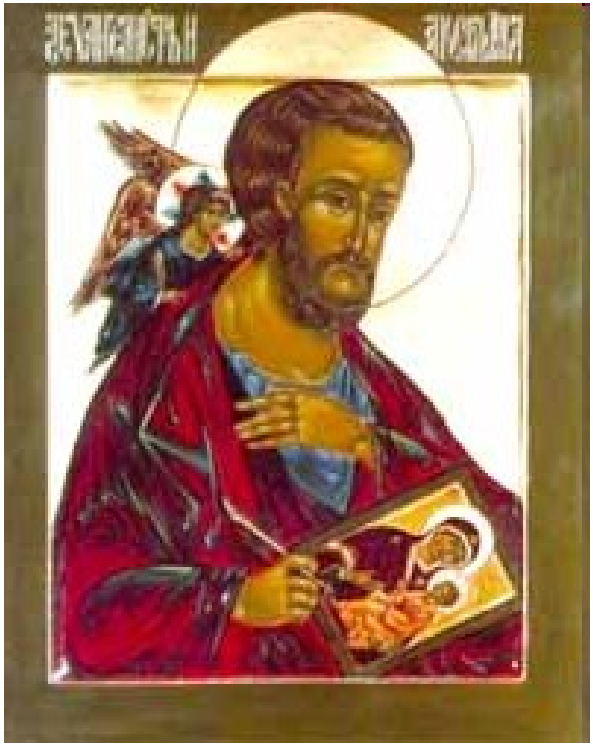

het water, dat een dienares in de wastobbe giet. Geheel rechts staat Joachim, de handen in dankbaarheid opgeheven..In het Jakobusevangelie wordt verteld : "...en Anna vroeg de vroedvrouw :'is het een jongen?' De vroedvrouw zei :"een meisje" Dan spreekt Anna :"Het geluk is met mij op deze dag. Mijn ziel looft de Heer" Aanvankelijk werd het feest alleen in het oosten gevierd.

12. Lucas

Lucas zou het eerste portret van Maria hebben geschilderd. In zijn Evangelie wordt trouwens ook een heel stuk van het verhaal rond Maria gepresenteerd.

Het gehele opzet van Lucas vertoont stijlfiguren die niet onmiddellijk met de wetenschappelijke historische benaderingen van nu overeenkomen. De verhalen uit de apocriefe context zijn nog sterker gepercipieerd vanuit het geloof.

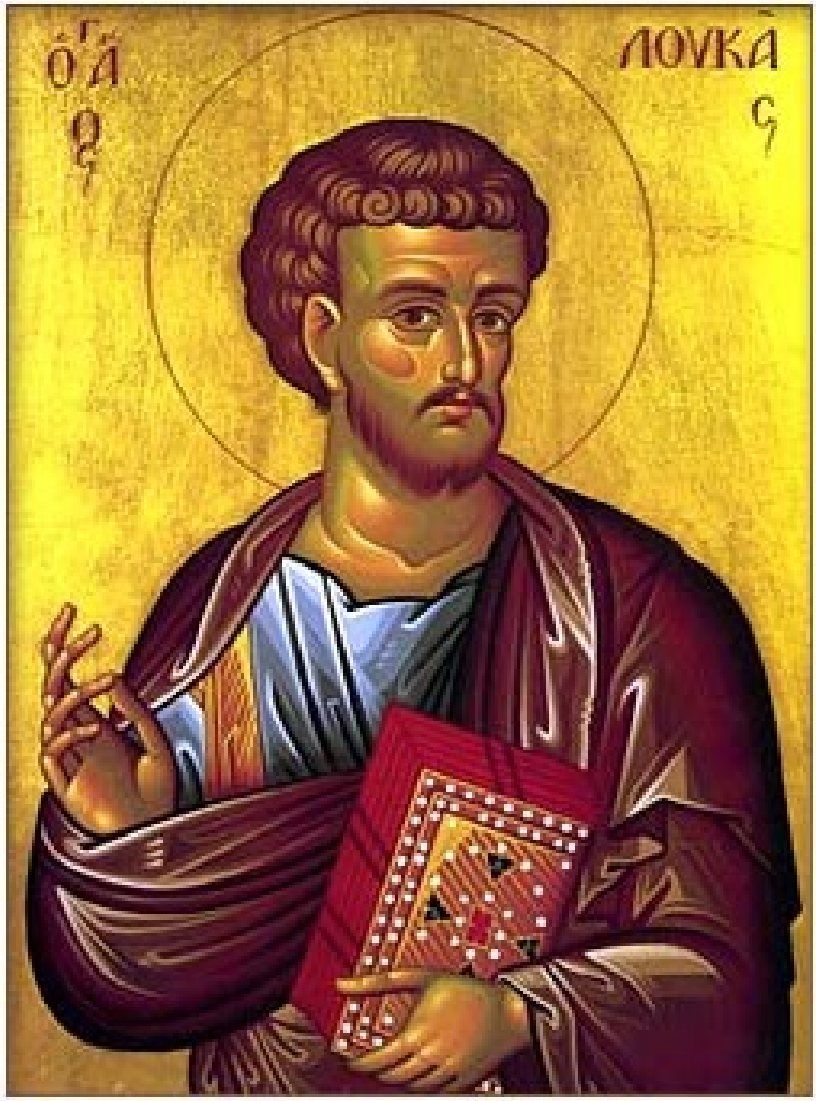
ΛΟΥΚΑ
Ο ΑΓΙΟΣ

13. Christus

1	2	3	4	1	2	3	4
1	α'	A	Ā	30	λ'	Λ	Λ̄
2	β'	B	B̄	40	μ'	M	M̄
3	γ'	Γ	Γ̄	50	ν'	N	N̄
4	δ'	Δ	Δ̄	60	ξ'	Ξ, Ζ	Ξ̄
5	ε'	E	Ē	70	ο'	O	Ō
6	ς'	ΣΤ(4)	S̄	80	π	Π	Π̄
7	ζ'	Z	Z̄	90	ϙ ϟ ϡ	Ϙ	Ϙ̄
8	η'	H	H̄	100	ρ'	P	P̄
9	θ'	Θ	Θ̄	101	ρα'	PA	P̄Ā
10	ι'	I	Ī	102	ρβ'	PB	P̄B̄
11	ια'	IA	ĪĀ	110	ρι'	PI	P̄Ī
12	ιβ'	IB	ĪB̄	120	ρκ'	PK	P̄K̄
13	ιγ'	IΓ	ĪΓ̄	200	σ	Σ	S̄
14	ιδ'	IΔ	ĪΔ̄	300	τ'	T	T̄
15	ιε'	IE	ĪĒ	400	υ'	Y	Ȳ
16	ις'	IΣΤ	ĪS̄	500	φ'	Φ	Φ̄
17	ιζ'	IZ	ĪZ̄	600	χ'	X	X̄
18	ιη'	IH	ĪH̄	700	ψ'	Ψ	Ψ̄
19	ιθ'	IΘ	ĪΘ̄	800	ω'	Ω	Ω̄
20	κ	K	K̄	900	ϡ'	ϡ	Ϡ̄, Ϡ̄
21	κα'	KA	K̄Ā	1000	͵α	͵A	͵Ā
22	κβ'	KB	K̄B̄	2000	͵β	͵B	͵B̄
23	κγ'	KΓ	K̄Γ̄	3000	͵γ	͵Γ	͵Γ̄

IC = Jezus (I ς) - XC = Christus (X ς)
Af te lezen uit de houding van de handen
Duim en ringvinger vallen samen.
Pink recht omhoog = I
Wijs- en middenvinger zijn gekruist = X
De J Ch en de C (ς) - 2 naturen.

Ο ΑΓΙΟ
ΗΑΓΙΑ
ΚΩΝ/ΤΙ
ΝΟ
ΕΛΕ
ΝΗ

14. Ortodoxe kruis

De verticale balk symboliseert de stamboom van de mensheid vanaf Adam tot aan het einde der tijden. De kleine horizontale balk symboliseert

de onzichtbare wereld, de wereld der engelen. De grote balk verbeeldt de zichtbare wereld, de Aarde, en daarmee ook de mensheid. Christus heeft, door alle zonden der mensheid op zich te nemen, de hele schepping omarmd en verlost van de erfzonde. De onderste balk is, zoals gezegd, een voetensteun, maar verwijst tevens naar de twee rovers die aan de rechter- en linkerzijde van Christus gekruisigd waren. De ene rover lasterde Christus, de ander vroeg Christus hem te gedenken in Zijn Koninkrijk; zinnebeeldig uitgelegd duidt de dwarsbalk aan dat de mens vrij is om gered te worden: iemand kan ten Hemel opstijgen of kan afdalen ter helle.

15. Codes

Meestal wordt het kruis aan weerszijden voorzien van afkortingen:
IC XC (Jezus Christus), de zegenende vingers
СНЪ БЖІЙ (Zoon van God),
NIKA (Overwinnaar (over de dood)),
ЦРЬ СЛВЫ (Koning der heerlijkheid),
МЛРБ (vrij vertaald: op de plaats van Christus' kruisiging was ooit het Paradijs aangepland)
K (lans)
T (riet) en
ГГ (heuvel Golgotha)
ГА (hoofd van Adam).
In het aureool staan vaak de woorden ο ων (één letter boven zijn hoofd, één links en één rechts); dat is in de Septuaginta de Griekse vertaling van ‘Ik ben’ in Ex. 3:14. Bij Maria staat MP ΘY, wat een afkorting is van de Griekse woorden voor ‘Moeder Gods’ (ματηρ Θεου) . Deze naam voor haar speelde een rol in een theologische strijd over de persoon van Jezus Christus. Deze drie letterreeksen staan altijd in het Grieks geschreven, ook op iconen die elders in de wereld zijn gemaakt. De overige teksten staan over het algemeen in de taal van de gemeenschap waarbinnen zij zijn gemaakt, dus Russisch (vaak Oudkerkslavisch), ... Bij de heiligen staat vaak

hun naam naast hun afbeelding, met het woord ‘heilig’ αγιος ervoor, al of niet afgekort.

16. Engelen

De Aartsengel
De begeleider, zie verder Rafaël.

Een van de oudste tradities die tot de indeling van goddelijke machten en krachten in de hoedanigheid van engelen kwam was de Syrische. Er waren negen klassen en drie orden, een hoogste, middelste en laagste. Cherubim (H), Seraphim (H), Tronen (M), Heren (M), Machten (M) en Heersers (M) en Dienaren (L).

Cherubs:
Ze bestonden uit een samenstelling van leeuw, vogel en mens, en er stonden vier dergelijke beelden rond de Ark in de tempel, zoals ze gedateerd worden uit circa de 10de eeuw v.Chr. (oorspr. bewakers van tempels en paleizen in het oude Sumerië en Babylonië
Seraphim
(Jes 6: 'brandende') Boven hem stonden
serafijnen. Elk van hen had zes vleugels, twee om
het gezicht en twee om het onderlichaam te
bedekken, en twee om mee te vliegen.

	grieks:	kerkslavisch:
1 Serafijnen	CEPAΦEÍM	CEPAΦÍMИ
2 Cherubijnen	XEPOVBEÍM	XEPYBÍMИ
3 Tronen	ΘPÓNOI	ПPECTÓЛЬI
4 Heerschappijen	KVPIÓTHTEC	ГOCПÓДCTBA
5 Krachten	ΔVNÁMEIC	CИЛЬI
6 Machten	'EZOVCÍAI	ВЛÁCTИ
7 Vorstendommen	'ÁPXAÍ	NAЧÁЛЬI
8 Aartsengelen	'ÁPXÁΓΓΕΛOI	ÂPXÁΓΓEЛИ
9 Engelen	'ÁΓΓΕΛOI	ÂΓΓEЛИ

17. Aartsengelen

Michaël – Rafaël – Gabriël

18. Michaël

De Aartsengel Michaël (Hebreeuws voor ‘Wie is als God?’) wordt beschouwd als de aanvoerder van de hemelse legers in de strijd tegen Satan. Ook is hij belast met het beschermen van de rechtvaardige zielen op de Dag van het Laatste Oordeel. Verder is hij gepantserde beschermer van het Volk van God.
De lans en de kosmische spiegel in de handen.

19. Rafaël

Rafaël wordt in de katholieke leer vereerd als de engel die genezing en bescherming biedt aan alle mensen die onderweg zijn naar het hemels paradijs. Rafaël betekent: ‘God heeft genezen’

Gedurende het verhaal van Tobit en Tobias treedt de aartsengel Rafaël op in vermomming, als mens. Ze weten niet dat de man die zij kennen als Azariah eigenlijk de engel Rafaël is: "*Tobias ging iemand zoeken en hij vond Rafaël; dit was een engel, maar Tobias wist dat niet*." Wanneer Tobias zijn toekomstige reisgezel aan Tobit voorstelt, noemt Rafaël zich Azariah: Pas aan het eind van het avontuur, wanneer Tobias weer thuis is en Azariah de helft van zijn bezittingen heeft aangeboden als dank voor diens hulp, maakt Azariah bekend wie hij eigenlijk is: "*Ik ben Rafaël, een van de zeven heilige engelen die de gebeden van de heilige opdragen en toegang hebben tot voor de heerlijke troon van de Heilige*."Azariah; Engel van de liefde; Engel van de vreugde, aartsengel. Met name genoemd in de bijbel, een van de 7 engelen die voor Gods troon staan. Hij vergezelde Tobit (Tobias).

De icoon van Rafaël is – zoals je zie - een nieuwe creatie, die toch de wetten van het icoon schilderen volgt.

Inhoudsopgave

1. Iconen....2
2. Iconoclasme A....5
3. Iconen schilderen....6
4. Licht....7
5. Hermeneia....8
6. Iconostase A....8
7. Iconostase B....9
8. Kaarsen....11
9. Perceptie....12
10. Drie gasten: Andrei Roeblov....13
11. De geboorte van Maria....13
12. Lucas....16
13. Christus....18
14. Ortodoxe kruis....21
15. Codes....22
16. Engelen....23
17. Aartsengelen....26
18. Michaël....26
19. Rafaël....28

[i]***Iconoclasme****: De tijd dat iconen verboden waren - vanaf circa 730 na Christus - Dit steunt op de Bijbelse richtlijn, het tweede gebod uit het Eerste Verbod dat de mens geen beeld van God mag maken.*

[ii]***Temperaverf****: Dit is verf die de schilder zelf maakt (op basis van zuivere pigmenten met eigeel als bindmiddel: eierdooier, wijnazijn, knofloofolie en gewijd water).*

[iii]***Hermeneia:*** *Een voorbeeldenboek voor iconenschilders, waarin meestal volgens de kerkelijke kalender, die op 1 september begint, de heiligen beschreven worden zoals ze op iconen geschilderd moeten worden.*
Tobit 5: 5; 12:15